

Бисерка ПЕНКОВА

ЗА ЕДИН УНИКАЛЕН ДЕТАЙЛ В КОМПОЗИЦИЈАТА СТРАШНИЯ СЪД НА КУКЛЕНСКИЯ МОНАСТИР: СВ. ПАВЕЛ ПРЕПРОСТИ В РАЯ

Ключови думи: Павел Препрости, Страшният съд, Кукленски манастир, св. Таусия

Апстракт: Статията разглежда образа на св. Павел Препрости в рамките на композицията Страшният съд в старата църква на Кукленският манастир, който няма аналог в познатите паметници. Иконографските и стиловите особености на фреската я датират края на XVI – началото на XVII в. Авторът предлага хипотезата, че появата на образа на преподобния в близост до Рая може да бъде обяснена с ролята му в житието на разкаялата се блудница св. Таусия.

Страшният съд е една от най-популярните композиции в християнското изкуство. Неговата иконография многократно е изследвана в безброй публикации. Затова появата на един неизвестен и уникален детайл заслужава интерес. Става дума за Страшният съд в старата църква на Кукленският манастир и по-специално за изображението на св. Павел Препрости в Рая.

Посветеният на светците лечители Козма и Дамян манастир, известен и като „Свети Врачи“, но най-вече като Кукленски¹, се намира недалеч от Пловдив, в полите на планината Родопи. На специалистите слависти и българисти манастирът е известен с намерения тук ръкопис на цар Йоан Александър – така наречения Кукленският псалтир (или също Софийски песнивец)². Но на населението от региона манастирът е известен най-вече с лековития си извор или така нареченото аязмо. Както за повечето български манастири, и за основаването на Кукленският манастир няма никакви сигурни данни. Манастирът не фигурира

в турските регистри от XV и XVI в.³, а първото му споменаване в турски данъчни документи датира от 1639/40 г.⁴ Запазените ръкописи от втората половина на XVII в. свидетелстват, че по това време в манастира активно работят множество преписвачи и книжовници.⁵

Но за това, че в края на XVI в. манастирът със сигурност вече е съществувал, свидетелстват съхранените в старата манастирска църква стенописи.

Както за историята на обителта, така и за историята на манастирската църквата няма никакви документални свидетелства, за нея съдим по това, което виждаме днес. Църквата е преживяла три строителни периода. Най-стара е източната част – днешният наос с олтара. От запад след време е достроен притвор, а към него през XIX в. още един. Архитектурните особености на първите две части – наоса и вътрешния притвор, се свързват с някои основни характеристики на ислямската архитектура.⁶ Имаме основания да смятаме, че първона-

³ Д. Борисов, *Информация за северно-родопските манастири в османските регистри от XVI в.*, Традиции и приемственост. 50 години полувисше и висше образование в Източните Родопи. Т. I. История. Велико Търново 2011, 347.

⁴ Пак там.

⁵ Калиграфско-художествени школи и писарски средища по българските земи. Образци от славянската ръкописна колекция на Пловдивската народна библиотека. Изложба 12-15 май 2014. Каталог. Съст. А. Лесенка. Народна библиотека «Ив. Вазов», Пловдив 2014, 4; Д. Радославова, *Българската книжнина от XVII век: центрове, книжовници, репертоар*, *Studia medievalia Slavica et Byzantina*, vol. 6. София 2020, 135-137.

⁶ Б. Пенкова, *Старата църква на Кукленският манастир като пример за взаимодействието на християнската и османската архитектури от края на XVI – началото на XVII век*. Предварителни бележки,

¹ Л. Прашков, Е. Бакалова, Ст. Бояджиев, *Манастирите в България*. София 1992, 269-271.

² Е. Moussakova, *The Psalter of King John Alexander in Its Slavonic and Byzantine Context*, *Scripta & e-Scripta*, 10-11, Sofia 2012, 339-354.

1. Старата църква на Кукленския манастир „Св. Козма и Дамян“
 - The Old Church of the Kouklen Monastery “St. Cosmas and Damian”

чалната постройка не е била християнски храм. Неизвестно кога и как съществуващата сграда е преустроена като църква – от изток е добавена тясна апсида, а от запад – неголям притвор. Църквата е била изписана, но през 1862 г. всички стени и сводове в наоса и притвора са били покрити с нова живопис. От старите стенописи днес се вижда композицията Страшният съд върху източната стена на днешния външен притвор, първоначално западна фасада на първия притвор. Вероятно по същото време са били изписани стенописите в заострените арки над прозорците върху северната и южната фасада на църквата. Върху северната фасада е изобразена Богородица с Младенеца на трон, фланкирана от два архангела, в нишата над прозореца на вътрешния притвор – допоясно петима светци, а върху южната фасада е представен арх. Михаил.⁷

Композицията Страшният съд е била изпълнена върху фасадата на църквата след добавянето на първия притвор. Когато през XIX в. преди да бъдат нанесени новите стенописи, по-старият

живописен слой бил силно насечен, поради което някои надписи и образи особено в долните части на стената са силно повредени. През 70-те години на миналия век по-голямата част от късните стенописи била отстранена и била разкрита композицията от края на XVI – началото на XVII в.

Вариантът на Страшния съд, представен тук, се отличава с пълнота и разнообразие на детайлите, утвърдили се в балканската монументална живопис от средата на XVI в. нататък чрез авторитета на критските зографи в техните произведения в най-големите светогорски манастири. Полето над патронната ниша е заето от два хоризонтални регистъра – най-горе е така нареченият трибунал на апостолите (почти целият под живописиста от XIX в., която явно го повтаря) и фризьт от арковидно оформени полета с групите на праведниците. В средата на фриза е изобразен Уготованият престол, фланкиран от ангели, а от двете му страни в подножието са коленичили Адам и Ева. От него извира Огнената река. Вратата към наоса и нишата над нея разделят композицията на две. Вляво е изобразена групата на сиромасите, следва спящият пророк Даниил, св. Павел Препрости и накрая Притчата за разумните и неразумните девы. В същия регистър, но южно или отдясно на патронната ниша е изобразен още един сиромас, следва Мойсей, който сочи на група евреи истинния

ΔΩΡΕΑ. К 90-летию Энгелины Сергеевны Смирновой. Отв. ред. М.А. Орлова. Москва 2022, 258-264.

⁷ Б. Пенкова, *Кукленски манастир, църква „Св. Козма и Дамян“*, Корпус на стенописите от XVI век в България, София 2022, 210.

2. Страшният съд, източна стена на външния притвор
- The Last Judgment, eastern wall of the outer narthex

Бог, Четиримата велики царе, чиито царства ще победи Христос и накрая Ангел свива небесния свитък. Полето отляво на врата е заето от Рая с Богородица на трон между два ангела, праотец Авраам и до него Благоразумният разбойник. Пред райските врати са праведниците, начело с апостол Петър. От другата страна на вратата е представена Огнената река с богатия от Притчата за богатия и бедния Лазар в нея. Следва картината на всеобщото Възкресение на мъртвите с персонафикациите на Земята и Морето. Най-зле е запазено полето под Всеобщото възкресение. Тук се различава Лествицата на Йоан Лествичник и вдясно от нея – монашески образи или сцена, които на този етап не могат да бъдат идентифицирани.

Страшният съд в Кукленския манастир впечатлява с познаването на поствизантийската иконография и с множеството гръцки и кирилски надписи върху свитъците и фоновете. Тук присъстват всички мотиви – и Четиримата царе, и Мойсей с евреите, и сиромасите, и спящият пророк Даниил, които след средата на XVI в. са добре познати копозициите на Страшния съд в паметниците основно на Балканите.⁸ Представя-

⁸ Литературата за иконографията на Страшния съд е огромна, затова препращам към най-новата публикация по темата: А. Василески, *Поствизантиски*

нето на Лествицата на Йоан Лествичник, както и Притчата за девите,⁹ в непосредствена близост до Страшния съд също е в духа на атонската традиция.¹⁰ Но в нито един от безбройните примери на Страшния съд не ми е известно присъствието на св. Павел Препрости.

Св. Павел Препрости (Παῦλος ὁ Ἀπλόος) е египетски отшелник живял през IV в., получил това прозвище заради кроткия си незлоблив характер. Сведения за него намираме в Лавсаика, в Историята на египетските монаси и в *Aprophthegmata patrum*. Според Лавсаика Павел бил прост селянин, вече на почтена възраст, имал красива жена,

претстави на Страшният суд од РС Македонија, Прилеп 2022.

⁹ Б. Пенкова, *К иконографии сцени „Притча о мудрых и неразумных девах“ в поствизантийском искусстве*, Древнерусское и поствизантийское искусство. Вторая половина XV – начало XVI века. К 500-летию росписи собора Рождества Богородицы Ферапонтова монастыря, Москва, 2005, 312-321.

¹⁰ Б. Пенкова, *Към идейния контекст на Страшния съд в българските паметници от XVI-XVII век*. Съпътстващи теми, От Честния пояс на Богородица до коланчето за рожба. Изследвания по изкуствознание и културна антропология в чест на проф. Елка Бакалова, София 2010, 49-50.

3. Детайл от Страшния съд – Притчата за разумните и неразумните деви, св. Павел Препрости, Видението на пророк Даниил, Сиромашните
 - Detail from the Last Judgment – The Parable of the Wise and Foolish Virgins, St. Paul the Simple, The Vision of the Prophet Daniel, the Poor people

деца. Един ден на връщане от полето заварил жена си с любовника ѝ, но той кротко напуснал дома си и се отправил в пустинята. Като стигнал до килията на св. Антоний Велики, започнал настойчиво да го моли да му стане ученик. Св. Антоний му отказал пред вид напредналата му възраст, която няма да му позволи да понесе лишенията и изкушенията на отшелническия подвиг, ако иска да стане монах, нека да отиде в общежителния манастир. Павел прекарал три дни пред килията на светеца без хляб и вода. Светецът бил сломен от търпението му и се съгласил да го приеме при условие, че изпълнява всичко, което му каже. Павел се отличавал със смирение и безкрайно търпение, изпълнявайки всяко желание на своя наставник. Св. Антоний изпращал нуждаещи се от помощ хора при Павел, който получил духовния дар да изгонва бесове. В *Aprophthegmata patrum* се разказва и за неговата прозорливост и способността му да вижда духовните светове.¹¹

Чества се от православната църква на 4 октомври и 7 март. Св. Павел Препрости не е популярен в средновековната богослужебна традиция. Паметта му не се съдържа в най-ранните преписи на константинополските синаксари в календарите на южнославянските староизводни и новоизводни евангелия и апостоли, паметта му липсва и в църковните устава както от студийската, така и от йерусалимската редакция. Но в житийната литература името му присъства отрано. Най-ранният

славянски препис на житието на Павел Препрости е в Супрасълския сборник под 19 март.¹²

Може да се каже, че „иконографското портфолио“ на Павел Препрости е доста скромно.¹³ Изображенията му се срещат сравнително рядко в византийските и поствизантийските паметници, а образите му не се отличават със специфичен типаж и иконография. Светецът е изобразяван основно сред други прочути отшелници в цял ръст или допоясно. Най-ранното негово византийско изображение е това в Менология на Василий II, ок. 1000 г. (Vat. gr. 1613. P. 85), представен молец се на колена в пещера. Следващото известно изображение датира от началото на XII в. и се намира в параклиса „Св. Троица“ в католикона на манастира на св. Йоан Златоуст, близо до Куцовенди на остров Кипър.¹⁴ Към началото на XIV в. се отнасят образите му в цял ръст от Св. Богородица Перивлепта в Охрид (1295)¹⁵, в диаконикона на Св. Георги в Старо Нагоричино (1318)¹⁶ с още де-

¹² М. Петрова, М. Йовчева, *Светците от Супрасълския сборник: имена, дати, източници*, Претокриване: Супрасълски сборник. Старобългарски паметник от X век. Ред. А. Милтенова. С., 2012, 377–446. св. Павел Препрости (415–416).

¹³ S. Tomeković, *Les saints ermites et moines dans la peinture murale byzantine*, Paris 2011, 52, 96, 243.

¹⁴ C. Mango, E. J. W. Hawkins, S. Boyd, *The Monastery of St. Chrysostomos at Koutsovendis (Cyprus) and its Wall Paintings*, Part 1: Description, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 44, 199, 63–94; fig. 4, 152, 90, fig. 152.

¹⁵ S. Tomeković, *op. cit.*, fig. 94.

¹⁶ Б. Тодић, *Старо Нагоричино*, Београд 1993, 75, 79, 118.

¹¹ Павел Препростый, *Православная энциклопедия*, Т. 54, Москва 2019, 110–113.

4. Детайл от Страшния съд – Св. Павел Препрости и Видението на пророк Даниил
- Detail from the Last Judgment – St. Paul the Simple, The Vision of the Prophet Daniel

ветима видни отшелници и в менолога в манастира Грачаница (1321).¹⁷ Следващият е образът му, редом със св. Атанасий Атонски, св. Лука Нови Стълпник, във външния притвор на църквата на манастира Трескавец (1343-1345).¹⁸ От края на столетието е изображението му в медльон на западната страна на северозападния пиластър църквата на манастира Рамача.¹⁹

В средновековните руски паметници образът на св. Павел Препрости се среща два пъти. В църквата на Снетогорския манастир (1313) той е представен заедно с няколко изтъкнати светци преподобни в източната част на наоса, които според В. Сарабянов символизират различните степени на монашеския подвиг.²⁰ Св. Павел е изобра-

¹⁷ Б. Тодић, *Српско сликарство у доба краља Милутина*, Београд 1998, 167, 180, 323.

¹⁸ С. Смолчий Макулъевић, *Манастир Трескавац*, Београд 2019, ил. 56, 210.

¹⁹ Ж. Андрејић, *Црква светог Николе у Рамачи*, Рача 2010, 153.

²⁰ В. Д. Сарабянов, *Програма монашеских изо-*

зен в редицата велики аскети и в новгородската църква Св. Теодор „на Ручью“ от 70-те години на XIV в.²¹

Образите на св. Павел Препрости от поствизантийския период (XV-XVII в.), които са ни известни към момента, също са много малко. Той присъства в един рядък ръкопис с миниатюри, предназначени за зографи, създаден в гръко-грузинска среда в Иверския манастир на Атон в края на XV в.²² От XVI в. датира само образът върху южната стена на наоса на северния параклис в църквата на Топличкия манастир (ок. 1537/8).²³ Малко повече са от XVII в. – в трапезарията на Хилендар (1622),²⁴ в църквата „Св. Троица“ в Агия (1629) и в църквата „Св. Никола“ на архонта Томану (1639) в Костур.²⁵ Във всички храмове на Атон са регистрирани само два негови образа – освен този в хилендарската трапезария, две сцени в притвора на католикона на Хилендар (1321, повторени през 1804 г.) – Павел напуска невярната си съпруга и Павел отива при Антоний Велики.²⁶ В манастира Матейче (1356/7) е изобразена срещата му с Антоний Велики.²⁷ В България,

зена срещата му с Антоний Велики.²⁷ В България,

бражений в росписях собора Рождества Богородицы Снетогорского монастыря, Древнерусское искусство. Художественная жизнь Пскова и искусство поздневизантийской эпохи, Москва 2008, 79, ил. 18.

²¹ Т. Ю. Царевская, *Тема аскезы в росписи ц. Феодора Стратилата на Ручью в Новгороде*, Искусство христианского мира, Вып. 7, Москва 2003, 89.

²² Л. Евсеева, *Афонская книга образцов XV в.: О методе работы и моделях средневекового художника*, Москва 1998, 240.

²³ J. Спахиу, *Сликаството во наосот на северниот параклис на топличкиот манастир*, Patrimonium.MK. Periodical for Cultural Heritage, Monuments, Restoration, Museums, vol. 5, no. 10 (2012), 234-235, сл. 14a.

²⁴ N. Τουτός, Γ. Φουστέρης, *Ευρετήριον της μνημειακής ζωγραφικής του Αγίου Όρους, 10ος-17ος αιώνας*, Αθήνα 2010, 195 (№126).

²⁵ Цит. по: М. Колушева, *Църквата „Св. Георги“ във Велико Търново и нейните стенописи*, Институт за изследване на изкуствата – БАН. София 2016, 134-135 (дис.)

²⁶ Τουτός, Φουστέρης, *Op. cit.*, 187.

²⁷ S. Tomeković, *Op. cit.*, fig. 131.

освен в църквата на Кукленския манастир, образът на св. Павел Препрости е запазен само в стенописите на северната стена на наоса на църквата „Св. Георги“ във Велико Търново от 1616 г.²⁸

Като заключение може да се каже, че в православната изобразителна традиция св. Павел Препрости присъства инцидентно, без собствена иконография, появявайки се в различни стенописни паметници, отдалечени във времето и пространството. Поместването му в рамките на Страшния съд и по-специално в близост до Рая няма аналог. В кукленския Страшен съд той е изобразен до пояс, почти в профил, сред условен скалист терен. Ликът е повреден, но може да се каже, че светецът е изобразен с едра глава с къса брада. Над главата му е изписано името: «ѠН ПАВЪЛ АПЛІКН. С дясната ръка красноречиво сочи към изправения свитък, който държи. Върху свитъка е изписано: ꙗко н сѧ/мь г[Ѡ] / въповѣ/д[ѧ м]н н/ гла мн/ ѿ». ²⁹ Повечето от запазените надписи в Страшния съд са гръцки, кирилски са само тези на пророк Даниил, Павел Препрости и към Притчата за разумните и неразумните деви. Кирилските надписи като цяло са коректни, но все пак има усещането, че са писани „по слух“ – така „Παῦλος ὁ Ἀπλόος“ тук е станал „ѠН ПАВЪЛ АПЛІКН“. Текстът върху свитъка „Както и сам Господ ми заповяда и ми каза“ не се открива в Патерика във връзка с Павел. По своя смисъл той по-скоро отразява характерната за светеца непрекословна вяра и подчинение.

Нито източниците, в които се говори за Павел Препрости, нито думите върху свитъка, който държи, подсказват за причината той да бъде изобразен в Страшния съд. Но съществува още едно споменаване на светеца, което може да ни даде едно макар и само хипотетично обяснение на връзката му със Страшния съд и по-специално с Рая. И това е ролята му в житието на св. Таисия.

Таисия била египетска блудница, живяла в края на III – началото на IV в. Тя се славела с красотата си, която вкарала в грях много мъже. За нея чул авва Пафнутий, престорил се на клиент и със своите проповеди я обърнал към Бог. Таисия осъзнала греховността на живота си, демонстративно изгорила разкошните си одежди и накити и последвала монаха. Той я завел в манастир, където бившата блудница се затворила в килия и се от-

²⁸ И. Гергова, Б. Пенкова, „Св. Георги“, Велико Търново, Корпус на стенописите од XVII век в България, София 2012: 60; М. Колушева, *нав. дело*. 126, 134-135.

²⁹ Б. Пенкова, *Кукленски манастир*, 210. За разчитането на текста на свитъка благодаря на Анна-Мария Тотоманова и Цвета Кунева.

5. Свитъкът на св. Павел Препрости
- The Scroll of St. Paul the Simple

дала на молитви и разкаяние, приемала само хляб и вода веднъж на ден. Минали три години и Пафнутий се обърнал към Антоний Велики с въпрос дали вече е получила опрощение. Антоний отговорил, че не притежава дар да провижда божията намеса, затова повикал учениците си и им поръчал през нощта да се помолят и да видят на кого Бог ще открие отговора на въпроса на Пафнутий. На другия ден само Павел разказал за видението, което имал през нощта – разкошно ложе, до което стояли три девойки със свещи, а върху ложето имало венец. Павел попитал дали този венец не е за авва Антоний, но небесен глас му казал, че той е за Таисия. Скоро след това Пафнутий отишъл да види Таисия и разбрал, че тя е починала.³⁰

В контекста на видението на Павел текстът върху свитъка му в Кукленската църква „Както

³⁰ M. Petrova, *Житие и жизнь свѣте Таисіе in medieval Slavic literature, Slovensko srednjovekovno nasledje*, Београд 2002, 425-436; М. Петрова-Танева, *Св. Таисия*, *Encyclopedia slavica sanctorum*. Светци и свети места в България. <https://eslavsanct.net/viewobject.php?id=2368&lang=bg> (6.12.2024)

и сам Господ ми заповяда и ми каза“ може да се тълкува като свидетелство за Божията намеса. Не ни е познат конкретен източник, от който би могло е заимстван текстът, а може и да е съчинен от образован монах, запознат с историята на Павел Препрости и ролята му за удостоверяването на опрощението, което получава блудницата Таисия. А в Кукленския манастир по времето, когато е изписан Страшният съд, е имало немалко образовани монаси, които са познавали основните произведения на монашеската литература. Показателно е, че текстът върху този свитък е кирилски.

Наративът за разкаялата се блудница и просяла като светица Таисия е добре известен в славянската традиция,³¹ сигурно е бил познат и на монасите, участвали в съставянето на стенописите в Кукленския манастир. Също е напълно възможно зографът на стенописите, формиран в най-добрата съвременна иконографска практика, да е изобразил св. Павел Препрости в Страшния съд, вдъхновен от разказите на образованите монаси, които е срещнал в манастира.

³¹ М. Петрова-Танева, нав. дело; Я. Милтенов, *CONVERSIO TAISIAE* (ВНГ 1696) в славянската ръкописна традиция, Старобългарска литература, кн. 47, София 2013, 46-59.

A UNIQUE DETAIL IN THE COMPOSITION OF THE LAST JUDGEMENT FROM KOUKLEN MONASTERY: ST. PAUL THE SIMPLE IN HEAVEN

Summary

Abstract: *The article examines the image of St. Paul the Simple within the composition of the Last Judgement in the Old Church of the Kouklen Monastery, which has no parallels in known monuments. The iconographic and stylistic features of the fresco date it to the late 16th – early 17th century. The author proposes the hypothesis that the appearance of the venerable saint near Heaven can be explained by his role in the life of the repentant courtesan St. Thaïs.*

Key words: St. Paul the Simple, Last Judgement, Kouklen Monastery, St. Thaïs

The Last Judgment is one of the most popular compositions in Christian art. Its iconography has been extensively studied in numerous publications. Therefore, the appearance of an unknown and unique detail deserves attention. This concerns the Last Judgment in the Old Church of the Kouklen Monastery, specifically the depiction of St. Paul the Simple in Heaven.

There are no reliable data regarding the foundation of the monastery or the time of construction of the Church of St. Cosmas and Damian. The monastery does not appear in the Ottoman registers of the 15th and 16th centuries, and its first mention in Ottoman tax documents dates to 1639/40. However, the preserved wall paintings in the old monastic church provide evidence that the monastery certainly existed by the late 16th century. These include frescoes in three niches above the windows on the northern and southern façades, and most notably, the composition of the Last Judgment on the eastern wall of the present-day outer narthex. The version of the Last Judgment presented here stands out for its completeness and the richness of details that became established in Balkan monumental painting from the mid-16th century onward, influenced by the authority of Cretan painters in their works for the largest monasteries on Mount Athos. This depiction includes the Four Kingdoms, Moses with the Jews, the Poor people, and the sleeping Prophet Daniel. The placement of the Ladder of Divine Ascent, and the Parable of the Wise and Foolish Virgins in close proximity is also in line with Athonite tradition. However, in none of the countless examples of the Last Judgment have I encountered

the presence of St. Paul the Simple, who is depicted here near the sleeping Prophet Daniel.

St. Paul the Simple was an Egyptian desert hermit of the 4th century, who received this epithet due to his meek and guileless nature. At an advanced age, he left his unfaithful wife and went to St. Anthony the Great, whom he won over with his unquestioning obedience and humility, eventually becoming his disciple. In the Orthodox artistic tradition, St. Paul the Simple appears only sporadically, without a distinct iconography, emerging in various mural monuments scattered across different periods and regions. His depiction within the framework of the Last Judgment, particularly near Heaven, has no parallel. In the Last Judgment scene at Kouklen Monastery, he is shown holding a scroll. Neither the sources that mention Paul the Simple nor the words on the scroll indicate the reason why he is depicted in the Last Judgment. However, St. Paul the Simple is present in the vita of the repentant Egyptian courtesan, who was proclaimed a saint – St. Thaïs. He had a vision of a luxurious bed, beside which stood three maidens holding candles, and on top of the bed, there was a wreath. A voice from heaven revealed to him that the wreath was intended for Thaïs.

The narrative of the repentant courtesan who was glorified as a saint – St. Thaïs – is well known in the Slavic tradition and was likely familiar to the monks involved in creating the wall paintings in the Kouklen Monastery. It is also quite possible that the painter depicted St. Paul the Simple in the Last Judgment, inspired by the stories told by the learned monks he met at the monastery.

ЗА ЕДЕН УНИКАТЕН ДЕТАЉ ВО КОМПОЗИЦИЈАТА СТРАШЕН СУД ОД КУКЛЕНСКИОТ МАНАСТИР: СВ. ПАВЛЕ ПРЕПРОСТИ ВО РАЈОТ

Резиме

Апстракт: Во трудот се истражува претставата на свети Павле Препрости во рамките на композицијата *Страшен суд во старата црква на Кукленскиот манастир*, кој нема аналогии во познатите храмови. Иконографските и стилските карактеристики ја датираат фреската кон крајот на XVI – почетокот на XVII век. Авторот предлага хипотеза дека појавата на ликот на преподобниот во близина на Рајот може да се објасни со неговата улога во житието на раскајаната блудница света Таисија.

Клучни зборови: Павле Препрости, Страшен суд, Кукленски манастир, св. Таисија

Страшниот суд е една од најпопуларните композиции во христијанската уметност. Неговата иконографија е многукратно проучувана во бројни публикации. Затоа, појавата на непознат и уникатен детаљ заслужува внимание. Станува збор за Страшниот суд во старата црква на Кукленскиот манастир и особено за претставата на св. Павле Препрости во Рајот.

За основањето на манастирот, како и за времето на изградбата на црквата „Св. Кузман и Дамјан“, нема сигурни податоци. Манастирот не е забележан во турските регистри од XV и XVI век, а неговото прво споменување во турските даночни документи датира од 1639/40 година. За постоењето на манастирот кон крајот на XVI век сведочи зачуваниот живопис во старата манастирска црква – во три ниши над прозорците на северната и јужната фасада, а во најголем дел композицијата *Страшен суд* на источниот ѕид од денешната надворешна припрата. Оваа верзија на *Страшниот суд* се одликува со полнота и разновидност на детали, карактеристични за балканското монументално сликарство од средината на XVI век, пренесени преку авторитетот на критските зографи во нивните дела во најголемите светогорски манастири. Тука се присутни и Четирите царства, Мојсеј со Евреите, сиромашните, како и заспаниот пророк Даниил. Прикажувањето на Лествицата на св. Јован Лествичник и Параболата за мудрите и неразумни девојки во непосредна близина е исто така во духот на атонската традиција. Меѓутоа, во ниту еден од бројните примери на *Страшниот суд* не е познато присуството на св. Павле Препрости, кој тука е прикажан во непосредна близина на заспаниот пророк Даниил.

Св. Павле Препрости е египетски пустиножител од IV век, кој го добил овој прекар заради неговиот кроток и незлобен карактер. Во поодмината возраст ја напуштил својата неверна жена и заминал кај Антониј Велики, кого го придобил со несомнена послушност и смирение и станал негов ученик. Во православната ликовна традиција св. Павле Препрости е спорадично присутен, без сопствена иконографија, појавувајќи се во различни храмови, оддалечени во времето и просторот. Неговото прикажување во рамките на *Страшниот суд* и особено во близина на Рајот, нема аналогии. Во кукленскиот *Страшен суд* тој држи свиток. Ниту изворите што го споменуваат Павле Препрости, ниту зборовите на свитокот не укажуваат на причината зошто тој бил прикажан во *Страшниот суд*. Меѓутоа, св. Павле Препрости е присутен во житието на раскајаната египетска блудница, прогласена за светителка – св. Таисија. Тој имал видение на раскошна постела, до која стојат три девојки со свеќи, а на врвот од постелата бил поставен венец. Глас од небото му открил дека венецот е наменет за Таисија.

Наративот за раскајаната блудница и нејзиното прославување како светителка е добро познат во словенската традиција и веројатно им бил познат и на монасите, кои учествувале во создавањето на ѕидното сликарство во Кукленскиот манастир. Можно е зографот да го прикажал св. Павле Препрости во *Страшниот суд*, инспириран од раскажувањата на образованите монаси, кои ги сретнал во манастирот.

Превод на англиски и на македонски јазик:
Јехона Спиху Јанчевска

